

UNTULAN LUONTOPOLKU

Teksti: Soile Kunnas

Ennen lähtöäsi muutamia ohjeita:

. Luontopolulla on joitain jyrkkiä nousuja, joten sen käveleminen vaatii kohtalaisen hyvää kuntoa. Tavalliset ulkoilujalkineet riittävät. Älä poikkeakaan poluilta! Alue on rauhoitettu, joten sinne ei saa jättää mitään eikä sieltä saa ottaa mitään. "Kukat maljassa hetken kukoistaa, mutta luonnossa kauas aikain taa."

. Koko luontopolun pituus on noin 3 km. Voit kiertää myös eri osia siitä.

. Polku on merkitty rastitolpin. Rastit on numeroitu 1 ... 17. Pidä tämä esite mukana, sillä tässä on jokaiselle rastille oma kuvaus.

. Reitti on koko matkaltaan luonnonsuojelulain nojalla rauhoitettua aluetta. Nauti näkemästäsi, mutta anna kasvien ja muunkin luonnon jäädä paikoilleen!

. Tuo roskat mukana paikoitusalueen jäteastiaan.

. Koko luontopolku: Aluksi polku nousee harjulle, laskeutuu sieltä alas ja kiertää suon takana. Sitten se jatkuu toisen harjun laelle, kiertää sen ympäri ja palaa notkoon, jossa kuljetaan terveyskeskuksen takaa. Polku yhtyy 4. rastin luokse luontopolun alkupuolelle. Polun pituus on noin 3 km. Rasteja on 17.

. Voit kiertää polun puoleenväliin 10. rastille, kääntyä jyrkästi oikealle ja jatkaa siitä 17. rastille ja polun loppuun. Reittiä kertyy vajaa 2 km.

. Rastilta 14 voit myös poistua harjulta joko Ruosuontielle tai museon luota Evontielle.

. Voit kiertää vain Makasiininmäen: tulet Ruosuontieltä vesitornin huoltotietä 14. rastille ja jatkat tiestä loivasti vasemmalle menevää polkua rasteille 15 ja 16. 10. rastilta käännyt oikealle ja kiipeät 13. rastille asti ja jatkat siitä samalle tielle, josta tulit. Matkaa tulee Ruosuontieltä mitaten noin 1 kilometri, varsinaista metsäpolkua noin 600 m.

. Reitin alkuosa on Kivismäen kartanon (omistaa Antti Kartano) maalla, sitten vähän matkaa Suomen valtion omistamalla alueella ja suurin osa Hämeenlinnan kaupungin maalla. Reittiä ylläpitää Hämeenlinnan kaupungin yhdyskuntarakennepalvelut.

1. UNTULANHARJU

Untulanharju on muodostunut noin 10 000 vuotta sitten jääkauden päättymisvaiheessa. Suuri mannerjää alkoi sulaa ja vetäytyä luoteeseen. Mannerjään reuna oli noin 50 metriä syvässä meressä.

Tällä paikalla virtasi jäänalaisessa tunnelissa sulamisveden muodostama joki, joka kuljetti mukanaan soraa ja hiekkaa. Nämä kerrostuivat jäätikön reunassa olleeseen halkeamaan ja siitä muodostui korkea harju. Kun veden pinta aikanaan laskeutui, jäi

harju kuiville.

2. HARJUN AINEKSET

Harjussa vuorottelevat hienommat ja karkeammat hiekka- ja sora-kerrokset. Harjun laella ja rinteillä siellä täällä näkyvät kivet ovat peräisin jäätikön päältä, josta ne ovat putoilleet harjulle. Ennen vanhaan ajateltiinkin jättiläisten niitä heitelleen, kun ne ovat niin epäjärjestyksessä.

Untulanharjua peittää paikoin hienojakoinen ja ravinteikas hietta. Sitä sanotaan "Lammin lössiksi". Todennäköisesti tuuli kuljetti sitä rannoilta ja jäätiköltä ja se kerrostui mereen muodostuneen harjun rinteille.

3. HARJULEHTO

Yleensä harjut ovat karuja ja kuivia männiköitä. Untulanharjun lössi tarjoaa kuitenkin hedelmällisen kasvualustan ja sille on muodostunut rehevää lehtoa. Osa Untulanharjustakin on mäntymetsää, kuten Efontien puolelta näkyy.

Metsälehmus on lehdon tyypillinen puulaji. Se on käynyt maasamme harvinaiseksi, koska lehdot on yleensä raivattu pelloiksi. Täällä, jyrkillä rinteillä, se on kuitenkin säilynyt. Lehmusta oli jo polun alussa ennen tälle rastille tuloa.

Pähkinäpensas on levinneisyydeltään rajoittuneempi kuin lehmus. Komeimmat alueet pähkinäpensasta ovat Lohjalla ja tässä Lammilla. Sen lehdet muistuttavat lepän lehteä, mutta ovat kookkaammat, herttatyviset ja karvaiset. Voit kokeilla niiden pehmeyttä. Kasvustot täällä ovat kuin suuria kimppuja, kuten rastin ympärillä näet.

4. LEHDON PENSAITA

Lehdon pensaisiin kuuluvat myös lehtokuusama, taikinamarja ja jo huhtikuussa värikkäästi kukkiva näsiä. Lehtokuusaman tunnistaa runsaasti haarovista rapeista oksistaan ja pienistä valkeista kukistaan. Syksyllä siinä on punaisia marjoja. Taikinamarja muistuttaa punaherukkapensasta. Näsiän löytää keväällä ihanan tuoksun perusteella. Näsiä on myrkyllinen ihmiselle. Linnut voivat kuitenkin syödä sen marjoja.

5. LEHDON LINTUJA

Lehtevät puut ja pensaat suovat monille linnuille mieluisan elinympäristön. Täällä voit kuulla lehtokertun jokeltelua ja sirittäjän kirkassointista sirinää. Täällä pesii myös mustapääkerttu, jolle on omistettu suosittu joululaulu, Sylvian joululaulu. Muita lajeja ovat leppälintu, lehtopöllö, pyy ja lehtokurppa sekä kesällä viheltävä punavarpuunen.

6. LISÄÄ LEHTOKASVEJA

Lehmusten ja pähkinäpensaiden joukossa kasvaa lyhyehköjä ja värerunkoisia visakoivuja, jotka ovat paikoin hyvinkin tyypillisiä Hämeen harjuille. Muutama askel rastitolpalta kiinnittää huomiota puun punainen pinta. Puun päällä kasvaa viherlevää, jolla on vesiliukoista punaista väriainetta. Sen tehtävänä on suojata auringon polttavilta uv-säteiltä leväsolua.

Keväällä lehto sinertää sinivuokkojen kukista. Ne kukkivat varhain, kuten useimmat lehdon kukat, koska niiden on ehdittävä ennen kuin pensaisiin tulevat lehdet varjostavat liikaa. Valkovuokko, violetti- ja sinikukkainen imikkä sekä vähän näitä myö-

hemmin kukkiva puna- ja violettikukkainen kevätlinnunherne ovat yleisimpiä lehtokasveja.

7. LAMMEN SOISTUMINEN

Edessä alhaalla näkyvän pienen kauniin suon tilalla on ollut aikaisemmin metsälampi. Se on aikojen kuluessa kasvanut vähitellen umpeen, kun ranta- ja vesikasvillisuus on edennyt rannoilta keskelle ja vihdoin täyttänyt lammen. Vesikasvien tilalla kasvaa nyt suon lajeja.

8. HARJUN HENKIAUKKO

Tämä kivikkokohta on harjun "henkiaukko": talvella siitä imeytyy kylmää ilmaa harjun sisään ja kesällä harjuun varastoitunut kylmä ilma purkautuu kivikosta ulos. Voit kokeilla kädellä sitä kivenkolosta. Näin paikka pysyy lähes koko kesän muuta ympäristöä viileämpänä. Ilma harjun sisällä on koko vuoden noin + 4-asteista, joten talvella lumi sulaa tästä pois.

Kesän viileys näkyy myös kasvillisuudessa selvästi, tässä kasvaa samoja lajeja kuin Pohjois-Suomen kangasmetsissä. Suopursu, juulukka, variksenmarja, sammalet ja jäkälät muodostavat harjun kylkeen karun laikun lehtojen keskelle. Harvinaisin on pohjoinen karhunsammallaji, jonka seuraava kasvupaikka on Riisitunturilla Lapissa.

Tämän alueen kasvilajistoon on vaikuttanut myös vuonna 1967 tehty avohakkuu. Harjulle aiottiin tehdä pujottelurinne, jonka tieltä kaadettiin lehmukset ja pähkinäpensaat. Samalla räjäytettiin rikki tässä jääkauden ajoista ollut muinaisrantakivikko. Rinne muuttui karummaksi ja jäljet näkyvät vieläkin, vaikka pähkinärinteen yläosassa on elpynyt.

Palaa nyt polkua takaisin suon reunaan ja jatka siitä vasemmalle suon reunaan kaartuvaa polkua, niin löydät 9. rastin.

9. SUOKASVEJA

Suon muodostaa turve. Turvetta kasvaa tässä pääasiassa rahkasamalesta. Sen rahkasolut pidättävät vettä sisällään ja siten turve pysyy pitkään märkänä kuivanakin kautena. Tästä on kymmeniä vuosia sitten otettu turvetta kuivikkeeksi, sen vuoksi suossa näkyy mutakuoppia. Turpeelle on sitten asettunut mm. karpaloa ja tupasvillaa, jonka valkoiset villatupsut pilkottavat hauskasti kesällä. Paikoin kasvaa raatetta tummanvihreänä tiheänä kasvutona. Suon reunassa näkyy myös riidenliekoa - ohuen notkean havun näköinen suikertava verso - joka onkin jo metsälajeja.

10. HAJOTTAJIA

Lähellä näkyy komeita kääpiä koivun pötkelössä. Ne lahottavat puuta. Untulanharjun luonnonsuojeluarvoa lisää merkittävästi alueelta löydetty satiinikääpä. Se on harvinainen lehtolaji koko Euroopassa ja Lammin esiintymä on Manner-Suomen ainoa. Satiinikääpä on erittäin uhanalainen laji ja kasvaa paikallisesti lehtomullalla tai lahonneella lehtipuukarikkeella.

Maaperässä on runsaasti erilaisia lakkisieniä ja muita hajottajia. Sienet huomaa parhaiten syksyllä, kun itiöemät kasvavat esiin. Untulanharjun pähkinälehdöissä on pähkinärousuku tyyppilinen ja harvinaisuuksista mainittakoon viherukonsieni, jota on Suomessa tavattu vain kahdesta paikasta, toinen on Lohjalla kos-

teassa saarnilehdossa ja toinen Untulanharjulla pähkinälehdossa.

Sateen jälkeen voit nähdä maassa lieroja. Ne ovat tärkeitä kompostoijia; ne syövät pudonneita lehtiä ja muuta sellaista ja kakkaavat ne muhevana multana maaperään.

Muutaman askelen päässä olevasta risteyksestä jatkat vasemman puoleista polkua.

11. SUPPA

Oikealla on syvä ja jyrkkärinteinen laakso, suppa. Se syntyi mannerjään sulaessa. Paikalle oli harjun muodostuessa jäänyt iso jäälohkare, joka osaksi hautautui harjuainekseen. Kun jää sitten vuosien tai vuosikymmenten kuluessa sulii, paikalle jäi syvä kuoppa.

Supan pohjalle syntyy usein alkukesästä kylminä öinä viileän ilman valuessa alaspäin "kylmän ilman järvi", jossa varsinkin kuusentaimet paleltuvat. Kuusia ei supan pohjassa yleensä kasva.

12. TASANKO

Vasemmalla puolella on viljava tasanko harjun koillispuolella. Se syntyi, kun harjun muodostumisen jälkeisenä aikana merenpohjalle kerrostui hienojakoisia maalajeja. Siinä on nykyisin Perunantutkimuslaitoksen peltoja.

13. HARJUKUMMUT

Untulan harju ei ole yhtenäinen vaan usean peräkkäisen harjukummun muodostama ketju. Sulavan mannerjään reuna peräytyi luoteeseen muutamia satoja metrejä kesässä. Sulamisvesien mukana tulneiden kerrostumien kasautumispaikat ovat siis peräkkäisinä vuosina muodostuneita harjukumpuja.

Tästä harjujuksesta on Untulanharjun lisäksi suojeltu ennen hautausmaata oleva Linnamäki ja Lovolla oleva Napialanmäki.

14. LINTUJEN LAULUA

Tästä voit mennä vesitornin huoltotietä alas Ruosuontielle tai etuvasemmalle jyrkkää polkua museon luo Evontielle. Mutta luontopolku jatkuu tätä polkua!

Polulla voit kuunnella lintujen ääniä. Niitä kuuluu eniten keväällä, jolloin riemulliset liverrykset ja käen kukunta täyttävät ilman. Kesällä äänet jo vaimenevat, linnuilla on ruokinta-kiireet eikä aikaa lauluihin. Runsaslukuisimmat Untulan alueen lajit ovat sirittäjä, metsäkirvinen, peippo ja pajulintu.

15. HARJUN NISÄKKÄITÄ

Harjulla liikkuu jonkin verran nisäkkäitä. Jälkiä niistä ainakin voi nähdä ja usein oravia hyppimässä taitavasti puusta toiseen. Rusakko loikkii joskus lähipelloille. Myös mäyrä ja supikoira kuuluvat alueen lajistoon, ja tietenkin hiiret ja myyrät, joita vipeltää heinien ja sammalten joukossa.

16. METSÄN LINTUJA

Harjun tällä puolen kasvaa paikoin komeaa männikköä ja paikoin myös kuusia. Saatat kuulla tikan rummuttavan tai tiltaltin tipputelevan "til tal" -lauluaan. Myös rastaat ovat tyypillisiä ja hiljaisella viserrysäänellä näppäilevä punarinta. Alueella pesii

mm. hippiäinen, pyrstötiainen ja muita tiaisia, puukiipijä ja pikkutikka. - Kohta tulee polkujen risteys, josta jatkat vasemmanpuolesita polkua 10. rastille ja siitä suoraan eteenpäin. Mikäli käännyt vasemmalle, tulet vanhainkodin pätyyn.

17. ALUEEN HOIDOSTA

Luonnonsuojelualuettakin joudutaan hoitamaan, jos halutaan säilyttää sen lehtoluonne. Lehtipuiden varjoon kasvaa kuusia, joiden alle jääneet vuokot vähenevät. Kuusikon alla ei pian kasva mitään aluskasveja. Sen vuoksi tästä on kaadettu kuusia ja pihtoja pois. Kannoissa elää erilaisia hajottajia. Kuollut puuainees on tärkeää erityisesti lehdon hyönteisille ja itiökasveille.

Koko Untulanharjun alueelle on tehty hoitosuunnitelma, jonka mukaan hoitotoimia tehdään. Suurella osalla aluetta ei tehdä mitään. Hoito kohdistuu lähinnä niihin alueisiin, joihin on aikaisemminkin puututtu; tähän oli istutettu kuusia ja vesitornin taakse jäävältä rinteeltä oli kaadettu lehmusta ja pähkinää, joten niillä alueilla on tehty hoitohakkuuta.